

BISERICA ȘI NAȚIUNILE. CONTRIBUȚII LA PROBLEMA RAPORTULUI DINTRE BISERICĂ ȘI POPOARE ȘI DINTRE POPOARE ȘI RELIGIE¹

Ernst Christoph SUTTNER

Sfânta Parascheva – inel de legătură pentru popoarele din sud-estul Europei și simbol al afirmării lor de sine²

Sfânta Petka (sau Parascheva), cinstită mai întâi în patria ei în care se vorbea limba greacă, a devenit în timpul Paleologilor, pe vremea stăpânirii latine în Constantinopol, acel timp pe care Nicolae Iorga îl numea „Bizanț după Bizanț”³ și pe care Günter Mühlhpfordt îl numește „Noul Bizanț”⁴, deosebită ocrotitoare a mai multor popoare din sud-estul Europei. Aceasta s-a petrecut pentru că tradiția veche din Bizanț a supraviețuit neîntrerupt stăpânirii cruciate, în faza de declin a Imperiului Roman, și chiar după declinul imperiului a rămas modelul strălucit pentru popoarele vecine bizantinilor.

Sfânta Parascheva, personalitate-simbol supranațional

Realitatea că Petka, o tânără sfântă fără ambiții, a aflat un mare ecou, permite să tragem concluzii atât asupra chipului omului care a apărut cinstitorilor ei, cât și asupra conștiinței lor de țară; cinstitorilor

---

¹ *Kirche und Nationen. Beiträge zur Frage nach dem Verhältnis der Kirche zu den Völkern und der Völker zur Religion*, în *Das östliche Christentum*, 46. Bd., Würzburg, 1997.

² Redare sub formă rezumativă a unui referat ținut la al II-lea Congres Internațional de Bulgaristică de la Sofia, 23 mai – 3 iunie 1986.

³ N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bukarest, 1935.

⁴ G. Mühlhpfordt, *Das rumänische „Neu-Byzanz“: Byzantinische Kultur im eigenstaatlichen Rumänien zur Osmanenzeit*, în J. Dummer; J. Irmscher, *Byzanz in der europäischen Staatenwelt*, Berlin, 1983, pp. 171-199.

li se arată în comuniunea cultului o conștiință clară a coapartenenței dincolo de limitele statului. Faptul că pentru o biografie a sfintei nu avem decât puțin material istoric⁵ nu trebuie să ne deranjeze prea mult, căci cinstirea ei de odinioară a prilejuit-o nu realitatea istorică a Petkăi, ci personalitatea ei aghiografică, așa cum apare poporului credincios.

În predicile populare și descrierile vieții ei se relatează că Petka a trăit până la vârsta de zece ani împreună cu părinții ei, în Epivata, la Marea de Marmara, nu departe de Constantinopol. Pe când era de vârstă fragedă, a auzit la intrarea în biserică cuvintele Evangheliei: „Cine vrea să fie ucenicul Meu să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze”, și a fost mișcată de acestea. La ieșirea din biserică, i-a dat hainele ei bune unui cerșetor și a îmbrăcat hainele rupte ale acestuia. Părinții ei s-au supărat și au dezaprobat năzuința ascetică a fiicei lor, deoarece își închipuiau pentru ea un loc bine văzut în societatea bună. Atunci fiica s-a refugiat în taină într-o mănăstire din orașul Heraclea și a petrecut acolo câțiva ani, ca începătoare. Mai târziu a mers în Țara Sfântă, unde a trăit în pocăință și cucernicie, până la vârsta de douăzeci și cinci de ani, în mănăstirile Palestinei. După o vedenie, s-a întors în țara ei de origine și până la moartea prematură, după alți doi ani, a dus, în taină, o viață model.

Abia când, după o lucrare minunată a lui Dumnezeu, s-au aflat moaștele ei, s-a descoperit cine era. Atunci moaștele au fost duse în biserică și ea a devenit ocrotitoarea multor împovărați, care și-au găsit adăpost în sfințenia ei.

În anul 1955, Biserica Ortodoxă Română a organizat o mare sărbătoare pentru „extinderea și generalizarea cultului Preacuvioasei Parascheva în toată Biserica Ortodoxă”. Relatarea din revista oficială a Mitropoliei Moldovei⁶ începe cu constatarea: „Prin viața ei fără prihană, Sfânta Parascheva a arătat credincioșilor din țările ortodoxe

---

⁵ O cercetare fundamentală cu privire la tradiție a efectuat E. Kaluzniacki, *Zur älteren Paraskevaliteratur der Griechen, Slawen und Rumänen*; Sitzungsber. der Ak. D. Wiss. in Wien, phil.-hist. Klasse, Bd. 141, Wien, 1899. Mulțumită unei cronici din timpul țarului Ivan Asan al II-lea, descoperită mai nou și publicată în 1974, poate fi avem lucrarea de sinteză E. Bakalova, *La vie de sainte Parascève de Tirnovo dans l'art balkanique du Bas Moyen Age*, în „Byzantinobulgarica”, anul 1978, nr. 5, pp. 175-209 (date despre publicarea cronicii în *Ibidem*, p. 176, nota 7).

⁶ În „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, anul 1955, nr. 31, pp. 581-612.

ale Peninsulei Balcanice că sfințenia se poate cuceri prin nevoiță și jertfelnicie puse în folosul obștii creștine. Nu bogăția îl face pe om nemuritor. Bogăția materială de cele mai multe ori constituie o piedică pentru câștigarea nemuririi, a nemuririi în stare de fericire. Există și o nemurire în stare de sancțiune pe care și-o câștigă aceia ce pun mai mult preț pe bunuri trecătoare, decât pe o trăire în dreapta credință, cu observarea strictă a legilor moralei evanghelice. Un sat obscur din Tracia, Epivata, începând din secolul al XI-lea, a devenit mai cunoscut decât orașele cele mai strălucite din fostul Imperiu Bizantin”.

Mitropolitul Sebastian a explicat, în predica sa la sărbătoarea sfintei: „Curățenia în Biserica lui Hristos nu cunoaște stări sociale, vârste sau gen, ci cunoaște numai credința și virtuțile morale. Dovadă despre aceasta ne-o dă viața pilduitoare a Preacuvioasei Maici Parascheva... Când privim în oglinda acestei vieți de modestie și jertfelnicie, nu vedem oare realizarea chipului perfect al cuvioșiei monahale, care își are temeiul în porunca Mântuitorului: «Cel ce voiește să vină după Mine, să se lepede de sine!»? Fecioara Parascheva renunță la bunurile pământești pe care le avea ca moștenire de la părinți, își împarte hainele la săraci, își taie voia personală și se ascunde în anonim, ca din această stare de umilință să reverse darurile cele bogate ale sufletului ei creștin peste atâtea lipsuri și suferințe în care se zbăteau unii dintre semenii ei. Pe această cale a mântuirii, spinoasă și întortocheată, ea își făurea cununa cea nevestejită a sfințeniei... și este călăuză tuturor celor însetați de izvoarele Duhului și ale nemuririi”⁷.

În Sfânta Parascheva avem o imagine a omului care nu cunoaște nici egoismul individual și nici pe cel colectiv. Aceasta arată un înalt ideal de virtute și dă o orientare clară pentru viață. În centru stau asceza și pocăința, adică faptele celor ce au trebuit mai întâi să se exerseze cu osteneală, adică au refuzat (lumea, *n.r.*); acest chip al omului oferă un îndemn nu numai oamenilor plini de acțiune, ci și celor ce nici pe departe nu-și urmăresc idealul lor. Pelerinajul la sfinți ne propune să năzuim spre o ordine a valorilor drepte în propria viață, să ne gândim la alții, să învățăm să renunțăm și, prin aceasta, să facem posibilă împăcarea, și, prin îndreptare și pocăință, să începem din nou cu binele, dacă începutul de până atunci nu a condus sau încă nu a condus spre scop.

---

⁷ *Ibidem*, pp. 599-600.

Faptul că, în ciuda tulburărilor războaielor – în timpurile și țările de care Sfânta Parascheva este legată –, mereu a fost posibilă pacea și a fost dusă munca de construire depinde de aceea că, dincolo de granițele și deosebirile de limbă, popoarele creștine din sud-estul Europei au fost legate de un chip al omului, pentru care Sfânta Parascheva este simbol.

Drumul moaștelor Sfintei Parascheva prin capitalele Europei de sud-est

Dintr-o cronică descoperită și publicată recent⁸ aflăm că, „în timpul stăpânirii împăratului Romanos de Constantinopol”, Sfânta Parascheva era foarte cinstită la greci. Informația se referă la perioada de dinaintea întemeierii celui de-al doilea imperiu bulgar, pentru că ultimul împărat roman, cu numele Romanos, a domnit între anii 1068 și 1071. Mai multe despre cultul Sfintei Parascheva din această perioadă nu știm; a ajuns până la noi doar informația că la mormântul sfintei au avut loc minuni.

În timpul țarului Ioan Asan al II-lea (1218-1241), când cel de-al doilea imperiu bulgar a ajuns la apogeu, țarul bulgar era cel mai influent cruciat în Constantinopol. O dată, el a afirmat chiar că a primit acolo regența și nu i-a fost ușor să suporte decepția eșuării așteptărilor sale. Mai târziu, după întoarcerea din cruciade, francii i-au dat, în circumstanțe neclare și într-un moment ce nu poate fi stabilit cu exactitate, moaștele Sfintei Parascheva de Epivata.

Ca „promotor al imperiului său”, era dator, după modelul bizantin, să împodobească Târnovo, capitala sa, cu biserici noi, primind în acestea sfinte moaște. Ca și marii lui predecesori, Ivan Asan I și Caloian, care au adus moaștele vestite ale sfintei la Târnovo, acum a luat și el o sfințenie, moaștele Sfintei Parascheva dăruite lui de cruciați, în orașul său de reședință. De acum înainte, mai mult de jumătate de secol, capitala bulgară va fi mândră de comoara ei. Bulgarii au venit la Sfânta Parascheva și ea a fost mult plăcută lor, încât a fost numită Sfânta Petka de Târnovo, cu toate că patria ei era Epivata.

Când au cucerit Târnovo, în 1393, turcii s-au îngrijit ca orașul să nu mai rămână pentru bulgari un centru de rezistență și de afirmare de sine, și, pentru a împiedica să apară acolo noi lideri politici,

---

⁸ Vezi nota 4.

nu a fost de ajuns să-i înlătore pe conducători și armatele lor, ci l-au înlăturat și pe Patriarh, dimpreună cu monahii învățați, care au fost exilați, iar bisericilor din oraș li s-au răpit moaștele. Abia atunci când Târnovo a încetat să mai fie centru bisericesc, cultural și spiritual, sultanul a putut fi sigur că de acolo nu mai pornește nici o năzu-ință de independență a bulgarilor.

După biruința asupra imperiului bulgar, sultanul nu a putut să facă în mod neîngrădit ceea ce-i era pe bunul plac. El a trebuit să ia în considerare statele creștine din apropiere de Târnovo, mai întâi pentru că la nord de Dunăre, în principatul valah, conducea Mircea cel Bătrân (1386-1418), un adversar perseverent și perspicace al mării puteri otomane, care dispunea de o putere considerabilă. De aceea, când moaștele Sfintei Parascheva au fost îndepărtate din Târnovo, sultanul nu le-a tratat pur și simplu ca pradă de război, ci a fost de acord să fie duse la Vidin. Acolo, principele local, timp de o generație, a devenit independent față de puterea țarului bulgar din Târnovo și a ajuns vasal al turcilor.

Șederea moaștelor la Vidin a fost de scurtă durată. În 1396, turcii au obținut la Nicopole biruința asupra unei armate cruciate cu care Mircea cel Bătrân era în legătură. Acum sultanul avea mână liberă să încorporeze și Vidinul în împărăția lui și să ia acestui oraș posibilitatea de a deveni capitala reînsofletirii unei năzuințe de independență bulgară. Moaștele Sfintei Parascheva au fost îndepărtate și din Vidin. Sultanul le-a dat unei entități statale din Serbia, slabă și dependentă de turci, după înfrângerea zdrobitoare a sârbilor de pe Câmpia Mierlei (1389), unde Serbia a fost dată turcilor ca primul regat creștin din sud-estul Europei. Stefan Lazarevici (1389-1427), fiul ultimului țar sârb Lazăr, căzut pe Câmpia Mierlei, era vasal al sultanului și a putut să se înroleze, în 1396, în lupta de la Nicopole. După biruința turcilor, i-au fost promise moaștele Sfintei Parascheva.

Nici el și nici nepotul și urmașul lui Gheorghe Brancovici (1427-1456) nu au putut să refacă un stat sârb puternic. Prin grija pentru viața culturală, ei au putut însă, în cei șaptezeci de ani în care au stăpânit împreună, să obțină rezultate însemnate și, prin aceasta, să încurajeze voința de independență a sârbilor. Astfel, sârbii au luat mai târziu la Belgrad și moaștele Sfintei Parascheva, de care era legată amintirea de puternicul imperiu bulgar de odinioară. Au rămas acolo până în 1521, când sultanul a dat ordinul desfășurării

forțelor de luptă împotriva Ungariei și, pentru a se asigura pe linia Dunării, a cucerit Belgradul⁹.

După cucerirea Belgradului, moaștele s-au întors la Constantinopol, dimpreună cu prada de război. Patriarhul de Constantinopol a putut să le răscumpere în schimbul unei mari sume de bani. Până în anul 1641 ele au rămas la Patriarhie. Apoi, în împrejurări pe care voim să le cunoaștem mai de aproape, au fost date domnitorului Moldovei Vasile Lupu, care le-a adus în orașul său de reședință, în Iași, unde se află până astăzi. Sfânta Petka de Epivata, de Târnovo și Belgrad a devenit Sfânta Parascheva de la Iași.

Moaștele Sfintei Parascheva în Iași

„Dintre toate țările din sud-estul Europei, România a stat politic, timp de mai mult de un mileniu de existență, cel mai departe de Imperiul Bizantin. Unică între acestea, ea a rămas în esență independentă de Constantinopol. Regiunile românești de la nordul Dunării nu au aparținut niciodată imperiului grec, cu excepția provizoriilor capete de pod bizantine... În ciuda unor legături diverse, românii și bizantinii au trăit în sfere diferite. Roma răsăriteană a rămas pentru romanii răsăriteni de dincolo de Dunăre în multe aspecte o lume îndepărtată. Mai uimitor este că, începând cu secolul al XV-lea, în aceasta a apărut o transformare temeinică. Cu toate că bizantinismul își pierduse nu numai vechea însemnătate politică, ci și strălucirea culturală, și ca urmare puterea de influență, în principatele române receptarea bizantină a urcat în salturi. În viața celorlalte popoare din sud-estul Europei, influența culturii bizantine după cucerirea Constantinopolului de turci scade, chiar și la greci, care s-au dezvoltat spre un nou elenism. La aceste popoare se poate vorbi numai despre o supraviețuire a elementelor bizantine culturale primite odinioară. Dimpotrivă, la români s-a arătat, în mod surprinzător, tendința inversă. Moștenirea lor bizantină arată nu numai o rezonanță a ceea ce s-a receptat de dinainte, ci mai mult, o nouă receptare. La ei se poate urmări o linie ascendentă a preluării

---

⁹ Valoarea simbolică a moaștelor pentru voința de autoafirmare a popoarelor din sud-estul Europei este explicată, printre altele, și prin faptul că un pașă turc s-a văzut determinat să arunce moaștele Sfântului Sava în foc ca să descurajeze pe sârbi.

și valorificării realității bizantine și metabizantine, până aproape de sfârșitul secolului al XVIII-lea.”¹⁰

De o deosebită însemnătate pentru noua receptare a Bizanțului a fost în principatul Moldovei domnitorul Vasile Lupu (1634-1653), despre care Steven Runciman scrie: „A fost un administrator capabil, un admirabil om de finanțe și a devenit rapid cel mai bogat om din întreg Răsăritul creștin. Inteligent, el a împărțit daruri, s-a îngrijit de înțelegerea cu autoritățile turcești. Era gata, în parte din ambiție, în parte din adevărată evlavie, să se arate generos față de Bisericile Ortodoxe”¹¹.

Prin tot felul de intrigi, el a alungat de la domnie familia moldoveană a Movilenilor, orientată spre Polonia; el a deschis seria domnitorilor moldoveni orientați politic în mod clar spre Constantinopol. Spațiul liber de acțiune al lor era, din punct de vedere politic, cu mult mai mic decât cel al lui Movilă și al predecesorilor lui; cu toate acestea, prin receptarea Bizanțului¹², Moldova a devenit imediat sprijin pentru propria identitate a românilor.

Vasile Lupu a înzestrat orașul său de rezidență Iași cu strălucirea necesară, după modelul bizantin. El a fost ctitorul Bisericii „Trei Ierarhi” de acolo, celebră în lume. Pe lângă aceasta, el a organizat o Academie, care a existat numai puțin timp, dar a realizat ceea ce este decisiv, pentru că în 1642 a avut loc în ea o conferință istorico-teologică hotărâtoare¹³.

¹⁰ G. Mühlpfordt, *Das rumänische „Neu-Byzanz”...*, p. 171 sq.

¹¹ S. Runciman, *Das Patriarchat von Konstantinopel vom Vorabend der türkischen Eroberung bis zum griechischen Unabhängigkeitskrieg*, München, 1970, p. 330.

¹² Despre această receptare, Mühlpfordt arată, în mod merituos, că nu era restaurare, ci o formare creatoare a „Noului Bizanț”. Privitor la aceste puncte de vedere, pe care Mühlpfordt le prezintă, ar putea fi adăugat faptul că, datorită legăturii ce a avut loc deja de mult timp în spațiul românesc dintre Ortodoxie, Reformă și Contrareformă, influențe culturale apusene puternice din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, ce sunt mai vechi decât curente apusene notate de Mühlpfordt, au marcat noul în „Bizanțul reînviat”. Vezi Suttner, *Die rumänische Orthodoxie des 16. u. 17. Jahrhunderts in Auseinandersetzung mit der Reformation*, în „Kirche im Osten”, anul 1982, nr. 25, pp. 92-103; Idem, *Vasile Lupu und die griechische Kirche zu Anfang der vierziger Jahre des 17. Jahrhunderts*, în: „Kirche im Osten”, anul 1989, nr. 32, pp. 32-72.

¹³ Vezi: Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, Wien, 1978, pp. 232-239; Idem, *Die Erneuerung eines orthodoxen Schulwesens in Metochien des hl. Grabes im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts*, în „Ostkirchliche Studien”, anul 1985, nr. 34, pp. 281-299.

Întocmai ca Ștefan cel Mare, cel mai însemnat dintre domnitorii de altădată ai Moldovei, care a luat moaștele unui nou martir, ale Sfântului Ioan, în vechea capitală a Moldovei, Suceava, Vasile Lupu a făcut la fel, când în 1641, pentru o sumă uriașă a cumpărat de la Patriarhia din Constantinopol moaștele Sfintei Parascheva și le-a așezat în biserica construită de el, „Sfinții Trei Ierarhi”. Astfel, el a făcut din orașul său de rezidență, noua capitală a Moldovei, loc de pelerinaj, și pelerinii care veneau în șuvoi acolo se adunau – aceasta nu trebuie să o trecem cu vederea – la racla unei sfinte care de secole a fost în sud-estul Europei simbol al afirmării de sine pentru popoarele creștine.

traducere din limba germană de Conf. dr. Vasile CRISTESCU